

YO'QOLIB BORAYOTGAN O'SIMLIK VA HAYVONLARNI
SAQLASH UCHUN QILINGAN ISHLAR

Masharipov Muzaffar Rashidbekovich

Xorazm viloyati Xiva shaxar

Ogahiy ijod maktabi biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Hech bir inson dinozavrlarning yo'q bo'lib ketish sababini aniq dallillar bilan aytib berolmaydi. Bir narsa aniqki, inson faoliyati va tabiatga ta'siri dinozavrlardan keyin paydo bo'ldi. Bugun boshqacha hayot. Yo'qolib borish arafasidagi turlar soni oshmoqda. 1980 yildan 2000 yilgacha AQSH da 40 ga yaqin o'simlik va hayvon turlari yo'q bo'lib ketdi. Sababi, insoniyatning yer yuzini katta maydonlarini egallashi va o'zlashtirish, ehtiyojlarini qondirishi hisobiga turlar soni kamayib ketmoqda.

Kalit so'zlar: Zamburug', Gavaya, flora, amfibiya, sutemizuvchilar, sudralib yuruvchilar, gulli o'simliklar, Indoneziya, sutemizuvchi, Yevropa, endemik, Kolumbiya, Ekvador, tropik, biosfera, komponentlar, Tabiat resurslari, quruqlik, ekotizm, populyatsiya.

Hech bir inson dinozavrlarning yo'q bo'lib ketish sababini aniq dallillar bilan aytib berolmaydi. Bir narsa aniqki, inson faoliyati va tabiatga ta'siri dinozavrlardan keyin paydo bo'ldi. Bugun boshqacha hayot. Yo'qolib borish arafasidagi turlar soni oshmoqda. 1980 yildan 2000 yilgacha AQSH da 40 ga yaqin o'simlik va hayvon turlari yo'q bo'lib ketdi. Sababi, insoniyatning yer yuzini katta maydonlarini egallashi va o'zlashtirish, ehtiyojlarini qondirishi hisobiga turlar soni kamayib ketmoqda.

Biron bir turning yo'qolishi yoki kamayib ketishi har xil tur populyatsiyasi uchun noqulaylik keltirib chiqaradi, zero, turlar doimo bir-biri bilan turlicha o'zaro bog'langan. Suv ekotizmi va quruqlik ekotizmlarida turlar xilma-xilligini saqlash hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Tabiat resurslaridan oqilona foydalanmasligimiz oqibatida, qanchadan qancha turlar va notirik komponentlar xavf ostida qolayapti. Tabiatning chiroyli manzarasi, ko'rkam go'shalari, o'zining hayvonot va o'simlik olamining g'aroyibotligi bilan ajralib turuvchi biosferani saqlash har birimizning insoniylik burchimizdir. Biologik xilma-xillik tropik o'rmonlarda, ya'ni doimiy nam iqlimli hududlarda, jumladan, Ekvadordagi Yasuni milliy bog'ida yuqori bioxilma-xillik mavjud. Quruqlik bioxilmaxilligi okean bioxilma-xilligidan 25 marotaba yuqori. Yer yuzida mavjud bo'lgan 8,7 million turning 2,1 millioni okean uchun xos ekanligi baholandi. Kolumbiya yuqori bioxilma-xillikka ega bo'lgan mamlakat hisoblanib, u yerda endemik turlar ko'p. Ya'ni bu turlar boshqa biror mamlakatda uchramaydi.

Dunyoning suvda va quruqda yashovchilarining 14 % i va dunyo qushlarining 18%i Kolumbiyada uchraydi. Indoneziya dunyo gulli o'simliklarining 10% ini, sutemizuvchilarning 12% ini, sudralib yuruvchilar, amfibiyalar va qushlarning 17% ini o'z ichiga oladi. Madagaskar orolidagi florada o'simlik turlarining 66% endemik, Yangi Zelandiya orolida esa 72 %, Gavaya orollarida 82-90%. Janubiy Xitoyning Chjetszyan proventsiyasida Sharqiy Osiyoning Ginko daraxti yovvoyi holda faqat shu yerda o'sadi. AQSH g'arbidagi bir qancha rayonlarda mamont daraxti faqat shu yerlarda o'sadi. Turlar qonun tomonidan saqlansada, toki ularning tabiiy muhiti saqlanmaguncha ular hayot kechira olishmaydi. Atrof muhitni muhofaza qilish ko'pincha, tabiiy muhitni yoki butun ekotizimni saqlashga asoslangan bo'ladi. Buni bajarishning usullaridan biri bu tabiat muhofazasini yaratish bo'lib, u xuddi, xalqaro bog'lar va yovvoyi hayot hududlarini saqlash kabi bo'ladi. 1872-yilda birinchi Xalqaro bog' Yellow Stone National Park hisoblanib, AQSH da tashkil qilingan. O'sha davrda Kulrang ayiq, loss va bug'ular Shimoliy Amerika hududi tomonga ko'chirilib, joyi o'zgartirilgan edi. Bu hayvonlar ozuqa to'plash uchun yerning ko'plab hududlarini darbadar kezardilar.

Agar ularning tabiiy muhiti kichik bo'lsa ular yashay olmaydilar. Misol uchun, kulrang ayiq kuniga katta miqdorda ozuqaga muhtoj bo'ladi. Kulrang ayiqqa o'z qornini to'ydirishi uchun bir nechayuz km hududlar kerak bo'ladi. Aholining tabiatga noto'g'ri munosabati ham o'simliklarning kamayib ketishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, keyingi yillarda qizil lola, sallagul, shirach va shunga o'xshash nafis gulli o'simliklarning juda kamayib ketganligining guvohi bo'lib turibmiz. O'simlik turlarini saqlash va muhofaza qilish uchun 1979 yilda O'zbekiston "Qizil kitobi" ta'sis etildi. Qizil rang - xavfli, ta'qiqlovchi va man qiluvchi ramziy ma'noni anglatadi. "Qizil kitob" nabotot olamining kamyob, yo'qolib ketish xavfi ostidagi turlari haqida mukammal ma'lumot beradi. Uning vazifasi - jamoatchilik va davlat idoralarini tabiat muhofazasi masalasiga jalb etishdan va turlar genofondini saqlab qolishga ko'maklashishdan iborat. O'zbekiston florasining yo'qolib ketish xavfi ostida turgan 163 turi "Qizil kitob"ning 1984 yilgi nashriga kiritilgan.

Shuni esda tutish kerakki, "Qizil kitob" ning birinchi jildi (tomi) hayvonlar bo'yicha bo'lib, 1983 yilda nashr qilingan. 1998 yilga kelib, O'zbekiston "Qizil kitobi" ga kiritilgan o'simlik turlarining soni 301 taga yetdi. 2009 yilda nashr etilgan O'zbekiston Respublikasining «Qizil kitobi» ga esa 321 ta o'simlik va 3 ta zamburug' turlari kiritilgan. O'simlik dunyosini muhofaza qilish jarayonida keng omma ishtirok etgan taqdirdagina ijobiy natijalarga ega bo'lish mumkin. Shundagina, biz kelgusi avlodlar uchun nabotot olamining bebaho boyligini saqlab qoldirgan bo'lamiz. Hayvonlar biologik resurslarning ajralmas bir qismidir va ular tabiatda moddalar va energiya almashinuvida muhim rol o'ynaydi.

Hayvonot olami umuman insoniyatning yashashi, hayoti faoliyatida juda

muhimdir. Ma'lumki, uy hayvonlari hisoblanadigan qoramol, qo'y, echki, to'ng'iz, ot, eshak, tuya, qolaversa it, mushuk kabi jonzotlar bizning hayotimizda tayin bir maqsad uchun boqiladi. Ayrim hayvon turlari biz uchun oqsil, moy, sut manbai, boshqasi xo'jalik uchun asqotadigan ishlarni bajaradi, transport sifatida, uylarni qo'riqlashda, zararkunandalar bilan kurashishda beminnat dastyor hisoblanadi.

Turkistonda O'simliklarni himoya qilishq. bo'yicha dastlabki ilmiy asoslangan usullar 1898-yilda Chigirtkaga qarshi kurash qo'mitasining taklifiga ko'ra ishlab chiqilgan. 1911-yilda Toshkentda Turkiston entomologiya stiyasi tashkil etildi, g'o'za, qand lavlagi zararkunandalarini o'rganish va ularga qarshi kurash choralari qo'llanildi.

1925-yilda Turkiston entomologiya stiyasi O'zbekiston o'simliklarni himoya qilish stiyasiga aylantirildi va shu bilan bir vaqtda Shirabudin (Buxoro viloyati) va Xiva qishloq xo'jaligi tajriba stiyalarida O'simliklarni himoya qilishq. bo'limlari ochildi. 1929-yilda Bosh paxta komiteti O'zbekiston O'simliklarni himoya qilishq. stiyasining bir necha bo'limlarini birlashtirib, g'o'za zararkunandalarini o'rganish uchun maxsus stiya barpo etdi; keyinchalik bu stiya Butunittifoq paxtachilik ilmiy tekshirish instituti (SoyuzNIXI)ning O'simliklarni himoya qilishq. markaziy stiyasiga aylantirildi. 1957-yilda SoyuzNIXI markaziy stiyasi asosida hozirgi O'zbekiston o'simliklarni himoya qilish instituti tashkil qilindi.

O'zbekiston Respublikasida O'simliklarni himoya qilishq. sohasidagi davlat boshqaruvi va nazorati O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligining Davlat sanitariyaepidemiologiya xizmati, Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi va boshqalar davlat boshqaruvi organlari tomonidan amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasining "Qishloq xo'jaligi o'simliklarini zararkunandalar, kasalliklar va begona o'tlardan himoya qilish to'g'risida" Qonuni (2000-yil 31 avgust) O'simliklarni himoya qilishq. ni ta'minlash, O'simliklarni himoya qilishq. vositalarining inson sog'ligiga, atrof muhitga zararli ta'sirining oldini olish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biologik xilma-xillik Yeryuzida barcha ekotizimlarda mavjud. Biron bir turning yo,,qolishiyoki kamayib ketishi har xil tur populyatsiyasi uchun noqulaylik keltiribchiqaradi, zero, turlar doimo bir-biri bilan turlichao,,zaro bog,,langan. Suv ekotizimi va quruqlik ekotizimlarida turlar xilmaxilligini saqlash hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri bo,,lib qolmoqda.Tabiat resurslaridan oqilona foydalanmasligimiz oqibatida, qanchadanqancha turlar va notirik komponentlar xavf ostida qolayapti. Tabiatning chiroyli manzarasi, ko,,rkam go,,shalari, o,,zining hayvonot va o,,simlik olamining g,,aroyibotligi bilan ajralib turuvchi biosferani saqlash har birimizning insoniylik burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гафурова, С. Ш., & Юсупходжаева, С. Т. (2022). ТРЕВОЖНЫЕ ФОБИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА ПРИ СИНДРОМЕ РАЗДРАЖЕННОГО КИШЕЧНИКА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПСИХОТЕРАПИИ И ПСИХОФАРМАКОТЕРАПИИ.
2. Юсупходжаева, С., & Гафурова, С. Ш. (2022). ЗНАЧЕНИЕ КОГНИТИВНО-БИХЕВИОРАЛЬНОЙ ПСИХОТЕРАПИИ ПРИ ТРЕВОЖНОДЕПРЕССИВНЫХ РАССТРОЙСТВАХ.
3. Gafurova, S. S., & Yusuphadjaeva, S. T. (2023). ANXIETY-PHOBIC DISORDERS IN IRRITABLE BOWEL SYNDROME AND THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOTHERAPY AND PSYCHOPHARMACOTHERAPY. *International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research*.
4. Yusuphodjaeva, S. T., & Gafurova, S. S. (2023). METHODS OF COGNITIVE-BEHAVIORAL PSYCHOTHERAPY IN THE TREATMENT OF RHEUMATOID ARTHRITIS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*.
5. Юсупходжаева, С. Т. (2020). Психоэмоциональные расстройства при ревматоидном артрите и методы их психокоррекции. *Журн. Неврология*